

Смиљана БУРОВИЋ*

У БИТИ РАЗУМЕВАЊА ИСТОРИОГРАФИЈЕ ЛОЗЕ ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ ЈЕ ФИЛОЗОФИЈА ИСТОРИЈЕ

Данас су нагомилана знања из историје Црне Горе времена династије Петровића (17-20. век).¹ Постоји замашна историографија политичке историје, а у последње време су извршени продори у област анализе и синтезе. Постоји и отворена интердисциплинарна понуда нагомиланих истраживања у области историје књижевности, као значајног субститута духовности у традицији народа, донекле су направљени и продори у област филозофије, нарочито када је у питању књижевно стваралаштво владике Рада, посебно његовог алегоријског свепа са религијском фабулом „*Луче микрокозме*“.² Историографија, међутим, нема увида нити било каквог блиског сусрета и искуства са резултатима истраживања црквене историје унутар теолошких кругова Српске православне цркве, посебно оних која су на нивоу филозофије историје, па према томе нема никаквог односа према „живој историји“ и есхатологији. Управо у овој области историографије је потребна интеракција због теократског карактера стварне историје времена Петровића, па је нужно скренути пажњу на доминирајуће силе историје тога времена када је у питању карактер, самоодржање и одбрана бића српског народа на црногорском историјском простору на Југоистоку Европе. Ове силе имају своју различитост у духовности, као основној историјској елаборацији. Хоризонтални сукоб доминирајућих сила историје распоређен је на линији: Ислам Православље Католичанство. Са становишта тоталне историје од времена продора Османлија на Балкан, рушења Византијског (1453. г.) и Српског царства (Косовска битка 1389. год.), распоред сила је

* Доктор историјских наука, научни савјетник, Београд.

¹ Петровић Његоши, породица црквених и световних владара у Црној Гори, владала је од 1697. до 1918. године. Истакнути чланови су били: Данило (1697-1735), оснивач династије и владика; Петар I (1781-1830), владика; Петар II (1830-1851), владика; Данило I (1852-1860), књаз; Никола I (књаз од 1860, краљ од 1910-1918. године).

² Петар II Петровић Његош, *Луча микрокозма*, Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, XIII издање, Београд 1984, 132-213. *Луча* је написана пред Васкрс 1845, а у јесен исте године штампана у Београду.

дефинисан на матрици сукоба две цивилизације: исламске и хришћанске. Овде се ради и о сукобу две космогоније и космологије.

Луча микрокозма владике Рада из 1845. године, кад је писана уочи Васкрса, заправо је његова космозотија, али је и космологија односно космогонија, и теологија, наравно хришћанске, и то источно-православне претежно провенијенције. Као таква, она је врхунски историјски докуменат духовне провенијенције времена Петровића у Црној Гори. Објашњења која је дао Вуко Павићевић уз XIII-то издање *Целокућних дела Пејтра II Пејтровића Његоша* када је у питању *Луча* најрелевантнија је интерпретација њеног садржаја. Најкраћи преглед изведен из Павићевићеве интерпретације, и из *Луче*, јесте следећи, када се ради о космогонији и космологији:

„Небесна поља”, „небо” је један чист и савршен свет, „светилиште бића, / ће с’ рађају сунца и мирови”,³ Ту је сама бесмртна искра „никла и живила”.⁴ У том „небу” је праизвор свега, а песник уздижући се „лучом” у њих пролази кроз шест покретних и пет непокретних небеса, кроз која се долази до самог врховног неба, где је „светилишта бића”. То небо је извор светлости и грандиозни ватромет ка којем из „мрачнога њедра” хрле сунца да се надоје светлошћу. На левој страни тога „неба” налази се један „шар” који пружа „црнокраке луче”. То је ад, пакао, чији господар је Сатана.⁵

У „небесним пољима” и „предјелу небесном”, који је рај, рајски врт, ту је све „у правилности никло” и распоређено, у свим односима владају хармонија и слога, а анђели певају химне вечите љубави. У средини рајске равни се диже брдо од рубина и брилијаната на којем је престо „превјечнога цара” – Бога. А изнад престола се окреће сјајно божје коло из кога милијарде сунаца „лију свјетлост у опширну сферу”. За владикау Рада простори неба су бесконачни, а Бог се заветовао да ће „гонити мраке” и осветлити „границе бића”.

У космологији владике Рада, сачињеној на темељу хришћанске, човек (Адам) је као и Сатана један од бесмртних духова, али је изгубио рај придруживши се Сатаниној побуни против Бога. „Паденије”, пад из раја најбоље је насликао италијански сликар Ђото на свом чувеном платну *„La cacciata dei diavoli da Arezzo”* неколико векова пре настанка *Луче* (Giotto di Bondone је живео у 13. и поч. 14. века). У својој души човек ће носити вечити печат на сећање за прва два дана у којима је на страни Сатане учествовао у борби и побуни против Бога. Због свога покајања на време, Бог га није послао у пакао, већ ради казне за њега је створио „мали шар” Земљу близу пакла где је човек за казну стављен у „окове блатне тјелесине”, док је пре тога био чисти дух. У телу ће се човек мучити и испаштати своју непослу-

³ Петар II Петровић Његош, *Луча микрокозма*, н. д., 77-81.

⁴ Исто, 83.

⁵ Исто, 284.

шност. Борба између правде и неправде, „спомен везе са Сатаном”, плениће чешће човека и биће „свијем ужасом печатана на душу човјеку, / да му ропство горчи и колебље”.⁶

Луца је многострано изучавана, интерпретирана и тумачена, а може је се сагледавати и са становишта најновијих научних сазнања и теорија о паралелним васионама и црним рупама. Овде, у теми којом се бавимо, дата је само као аргументација, као историјска чињеница, различитости цивилизације којој су припадали Црногорци времена Петровића од исламске цивилизације са којом су се тако жестоко суочили у њеном агресивном цихаду, већ тада и походу на Европу. Разумевање времена црногорских владика, њих самих и дубоких духовних токова црногорске историје, која је историја српског православног народа на подручју Балкана, није могућа ако се не разуме и схвати важност есхатолошких, космогонијских и космолошких разлика и одлика две сукобљене цивилизације на Југоистоку Европе: ислама и хришћанства.

Уводећи термин „жива историја”⁷ омогућавамо елаборацију интеракције есхатолошке стране историје људи у условима теократске владавине владика из династије Петровића, који су били спремни „за вјеру отачаства / своју крвцу проливати”.⁸ Са филозофско-историјског становишта овим се отварају могућности савременој историјској науци да продре у дубине покретачких снага „живе историје” времена династије Петровића у Црној Гори. Ово време није тако једноставно црно-бело, како се црта у историографији као пука борба између турске и црногорске војске за територију. У вези са овим поставља се питање отварања историографског истраживања области *духовности*. Елаборација проблема захтева ниво тоталне историје, као и да је ова помакнута даље и дубље од конвенционалних методолошких шема, у до сада историографски неелaborиране просторе есхатологије.

Савремено разуђивање људске мисли, произведено структуралним техницизмом, удаљава људски ум од јединствености структура мисли ранијих времена. За савремену модернистичку, постмодернистичку и парамодернистичку мисао, елаборација владике Рада изгледа неповратно архаична. Због тога се најзначајнији духовник црногорске теократије покушава гурнути од савремених позитивистичких прагматичара глобализације силом под тепих историје и вредносних судова. Законитост дубоких структура историје изно-

⁶ Исто, 110.

⁷ Од теолога овај термин у нас употребљава проф. др Димитрије Калезић. Интердисциплинарно га је употребио први пут јануара 2001. године на Округлом столу „Хегеловог друштва” поводом јубилеја две хиљаде година хришћанства. У византијском богословљу у употреби је термин „жив”: „живо предање”, „живи Бог” итд.

⁸ Петар II Петровић Његош, *Слободијада*, Целокупна дела Петра II Петровића Његоша, XIII издање, Београд, 1984, 14.

си га на површину историје другом силином, међутим. Ако је по византијском богословљу истина једнако слобода, а јесте, онда је владика Раде у *Слободијади* изрекао врховну истину о Црној Гори свога времена и времена Петровића, када је казао да је она „гнијездо од слободе / у аждаје љуте жвала”.

Различите космологије и есхатологије су владале у време владике Рада и осталих Петровића у Црној Гори, различите владају данас, а опет су иста супротстављања цивилизацијска. Његошева Црна Гора је имала дубоко уграђену есхатолошку меру вредности човекова живота и његова смисла, односа према отаџбини. Међутим, за изучавање есхатологије, савремена историографија на поседује одређене и моћне методолошке инструментарије, јер не зна шта ће са тзв. „духовношћу”. Она једва да је напипала историју идеја. Дугодеченијска владавина апсолутно-социолошке школе и позитивизма затворили су у историјској спознаји у прошлом, 20. веку, све покушаје у том смислу, а било их је, као што је био понуђен природно-историјски приступ историји. Царујућа политичка историја, тј. историја догађања са површине, затрпала је видике за сагледавање важних духовних структура дугог трајања у историји људи. Ове структуре су, иако су биле игнорисане, остале у субструктурама историје и даље, или поринуле у још веће дубине историје. Одатле чуђење и изненађење, понекад запрепашћење, када су оне почеле да израђају одједном на површину понова, а то је случај са српском и светском историјом када је у питању религија, и када је у питању есхатологија, односно космологија и космогонија.

Савремена југословенска историографија је пренебрегла, заборавила и искључила из историјских збивања и историјских структура у потпуности духовност. Ова је, међутим, еминентно везана за оно што се индицира као дубина историје. Шта је то дубина историје? То нису догађаји на површини, то није политичка артикулација која долази до изражаја у горњим структурама голим оком увек видљивим. Дубина историје је оно што се назива трајањем једног народа, народа, а не личности и не појединачне појаве. Народ опстаје кроз дуги период историјских времена, не може да опстане без духовне баштине коју у себи носи, и око које преде нити своје историје као свилена буба на листу дуда. Опстанак народа овиси о традицији, коју носи у историјској свести појединац, као и цео колектив. Процеси дугог трајања, као што је духовност, дубоко су везани за есхатолошко и космогонијско, захваљујући њима они историјски и преживљавају из једног у друго историјско доба. У традиционалне духовне матрице, у које улазе елементи есхатолошког и космогонијског, односно религијског, одражавају и отисак су цивилизације којој одређени народ припада. У савременој историји на југословенском историјском простору забележена је појава модерних нација формираних искључиво на религијској основи, као што је тзв. „бошњачка нација” (исламска матрица).

Због дугог владања атеизма у 20. веку није довољно уочен значај успостављања црногорске теократије за формирање нововековне црногорске

државе, као и њене важности у одбрани хришћанске цивилизације на Југоистоку Европе, а тиме Европе уопште. Црногорска теократија је та која је инаугурисала националну државу Црногораца новог века. У духовним токовима историје, то је подразумевало изједначавање важности овоземаљског и оноземаљског, тј. стварне историје и „живе историје”. У Црној Гори су Црква и хришћанска држава преузеле одговорност за друштво у целини узимајући упутства и инструкције из хришћанског еванђеља. Петровићи су прво били владике, па онда световни владари, напредујући у титулатури од „књаза” до краља (краљ Никола I Петровић).

У време Петровића Црногорци доминантно припадају хришћанском цивилизацијском кругу, и то источно-православном, чије духовно језгро чини византијско богословље. Чувена „истрага потурица” је врх леденог брега духовности времена Петровића, без обзира на то да ли је она плод поетске маште владике Рада, како то покушавају неки данас доказати, или је стварни догађај из времена владике Данила (1697-1735). И не ради се ту о „геноцидном акту”, како крајњи екстремисти манипулације историјском свешћу хоће показати, него о есхатолошкој одбрани једнога или више црногорских владика у сукобу са другом есхатологијом, још прецизније, у сукобу са палим светом, за њих. Ишчитавати у Његоша „крв” као крв у биолошком смислу је крајње вулгаристички, јер она у њега има есхатолошко значење. Неразумевање бића Црногораца као српског православног народа на просторима Балкана тога времена, на шта се наилази у савремености, одводи историографију у мрачан ћорсокак, а црногорску духовност то излаже ризику не само преовладавања нових екстремних идеолошких матрица, него и ригидном брисању историјске свести, и њеном одвајању од традиције, и њених упоришта. Тражење новог идентитета обавезно историјски доводи и до преузимања нових туђих есхатологија и космогонија, што не мора увек имати и срећан завршетак по биће историје једног народа. Историјска искуства у досадашњој познатој људској цивилизацији говоре да се то, ако би преовладало као сила историје, завршавало са губљењем идентитета, а одустајање од истине доноси губљење слободе. О овим проблемима највеће студијске анализе се могу начинити управо на Његошевој *Слободијади* и историјским догађањима на простору Црне Горе у време Петровића. Са становишта изучавања духовности, овај Његошев велики спев има већу историјску вредност од књижевне. Пре свега *Слободијада* је аутентичан историјски докуменат духовне провенијенције у коме је сачувана црногорска духовност времена Петровића у изворном облику важном за разумевање православне есхатологије и византијског богословља. Забележио је један црногорски владика, а владика Раде је био највећи духовник међу владикама из породице Петровића. *Слободијада* захтева неминовну интеракцију унутар историографије применом метода мултидисциплинарности не само као историјски извор, него још више као први покушај синтезе историје Црне горе времена Петровића.

Петровићи су посебно као владике, и одговорни за теократију, учинили све за слободу и „вјеру отачаства”, да би српски народ опстао на том простору. И управо је православно наслеђе матрица на којој су Црногорци опстајали у тим временима у сукобу две велике цивилизације на југоистоку Европе, хришћанске и исламске. И управо дубока историјска порука владика цетињских јесте очување народа у „живој историји” као аутентичног субјекта стварне историје. А то се дубоко тиче и његовог есхатолошког бића. Не само да је пресудно утицала црногорска теократија на формирање црногорске нововековне државе, него је значајан њен удео и у очувању аутентичног српског народног бића у Црној Гори у 17-20. века. Народа, који је еминентно православан на Југоистоку Европе на граници према исламској цивилизацији. Због те границе оштро је радикализована борба за опстанак и очување „вјере прађедовске”. Овде се одвија борба на смрт и живот између две космогонијске парадигме.

Владика Раде је есхатолошко биће народа изједначавао са живим бићем народа, јер се по византијском богословљу „обожењем” уздиже у Христу после смрти. А главни догађаји на Земљи, односно „живе историје”, јесу: крст, смрт, гроб, васкресење и узнесење. Уздицањем у Христу стиже се у космичку бесмртност кроз крај „живе историје”.

Овде се озбиљно, онда, поставља питање: шта су стварне силе „живе историје” у време Петровића у Црној Гори, које су дугога трајања, и које свом силином избијају на површинске структуре историје данас. Есхатолошко биће човеково оглашава се као сила историје једне цивилизације, која се поново бори за опстанак свом жестином на Балкану, у промењеним само наизглед историјским околностима, а заправо у дубини „живе историје” српски народ се суочава са истим „аждајама” и „змијама” које су се завукле у дубини *Слободијаде*. Владика Раде је оставио и јасну историјску поруку о силама које се могу супротставити библијском злу.

II

Законитошћу или случајношћу, скривене структуре духовности похрањене у *Слободијади* владике Рада, разоткриле су ми се једнога јутра на обали смарагдно зелене Зете. Било је свеже јутро врелога лета уочи скупа о Петровићима у ЦАНУ. Седела сам у сенци врбе читајући паралелно значајну Дашићеву најновију синтезу црногорске историје⁹ и *Слободијаду* владике Рада, историјску синтезу о времену Петровића, артикулисану на матрици епске народне поезије. Мучила сам се са наизглед једноставном симболиком у значењу речи „крв”, „аждаја”, „змија” у спеву владике Рада, и зауставила на стиху у коме каже како је владика Данило својом храброшћу успео да савије

⁹ М. Дашић, *Огледни из историје Црне Горе* (студија о догађајима од краја 18. века до 1918.), Подгорица, 2000.

„гњездо од слободе / у аждаје луте жвала”.¹⁰ Заморена, дижући у том моменту поглед ка смарагдној води нечујне Зете видех како је један гуштер ухватио смарагдно-модрог вилиног коњица, и почео да га гута онако одједанпут целог у сред васионског непомака Бјелопавлића. Била сам запањена, зачуђена, затечена призором гуштера и вилина коњица пред зеленим смарагдом мирне воде. Запањила ме суровост природе гуштера у Лепоти, Хармонији и Миру бјелопавлићкога јутра. Натерах себе да се рационалистички тргнем: Природа су и гуштер и вилин коњиц подједнако. Само ја нисам видела кога, или шта, и да ли уопште, гута вилин коњиц, који је његов механизам опстанка. У том моменту постах сигурна да је од велике важности пренети у данас духовне токове далеке поруке владике Рада о времену Петровића: о духовној борби за опстанак и о слободи у разјапљеним чељустима „аждаја” историје. Вреди покушати да се у историографији отвори за изучавање област духовности.

Кад сам се испела кроз брежине на брег Зете после, још сигурнија сам била у то. Ту ме је сачекао још један симбол историје времена Петровића који се сусреће у спеву владике Рада. Велика дебела тамна змија испружила се у уској сенци последњег степеника куда сам морала да прођем. После једног мог и њеног непомака, она је мирно отплазила, нисам видела где. Змија је било пуно у Бјелопавлиће овога лета. Права најезда! Ја сам њихово појављивање протумачила као опомену Природе људима.

У *Слободијади* је реч о великим духовним структурама црногорске историје у њиховом дугом трајању, оним силама које су биле силе светске историје, а и данас су. Да би се то разумело потребно је упознати духовну баштину коју преноси владика Раде у том спеву када после описа победе Црногораца у чувеној бици на Цареву Лазу говори о срцби султана Ахмета, који везиру Ћуприлићу (1714) говори:

„Већ на ноге, Ћуприлићу,
 бранитељу Орканове
 славе, царства над царствима,
 свемогући исламизма
 мач истргни браноносни,
 свети покор и срамоту
 нанесене сунцу св’јета
 од Србаља мишце слабе,
 војске дигни што мож више,
 све остроме сабље предај:
 мушко, женско, младо, старо —
 не остави живо ништа.
 Црногорска сва гњијезда

¹⁰ Петар II Петровић Његош, *Слободијада*, н. д., 11.

у која се љуте змије
 непрестано многе легу —
 сва истражи и сажежи
 да већ свјетлост спрема сунца
 казат не см'је та звијезда;
 зубља кратка с плавом луном
 да се више не једначи,
 нити напред да се когођ
 у мом царству смије наћи
 да се с турском многим силом
 бије бојем и једначи —
 тартара су мрачна врата
 отворена да их приме.”¹¹

У *Слободијади* се свуда сусрећу „змије” и „аждаје”. Ту су „љуте српске змије”:

„Бој се згусну, магла паде,
 прекиде се турска војска,
 врела крвљу потекоше;
 задња с пашом јуриш чини
 да првојзи припоможе,
 а прва се силна смете,
 јер је љуте српске змије
 са свих страна опколише.”¹²

На једном месту о „аждајама” каже описујући султана Ахмета:

„Но тад владац Дарданелах
 све на страну мисли тури
 и умекша љутост срца;
 поче одма зло умишљат
 и огњене стреле коват
 да слободу с њима гњездо,
 којено је савијено
 у аждаје седмоглаве
 страшним устма и жвалама,
 стеже, спали и задави.”¹³

¹¹ Исто, 37-38.

¹² Исто, 29.

¹³ Исто, 16.

Од тридесет, стотину нивоа историје који различито трају, о којима говори Бродел,¹⁴ а које би требало изучавати и узети у обзир, и који се налазе испод површине историје на којој се одвија догађајна, или микроисторија – у историјском трајању династије Петровића као најизразитије уочавају се две структуре које дуго трају: 1) сукоб две цивилизације на религијској основи: исламске и хришћанске на простору Балкана, при чему је Црна Гора у време Петровића гранична област тешких сукоба за опстанак „до посљедње капи крви”, и 2) црногорска теократија, која је после Византије једина, као таква, постојала на Балкану. Она је имала своје специфичности, а у себи је као духовни идентитет носила византијско духовно наслеђе – богословље, што је структура много старија, али и у будућности дужа, и траје до данашњег времена.

Тумачећи сукоб цивилизација, владика Раде за владика Данила каже да је „пастир црковни”¹⁵ Црногораца, и као такав суочен с „барјаком османизма”¹⁶ морао је да постане и војни предводник народа: „Слушајте ме, Црногорци, / ја сам пастир ваш црковни, / ал’ неправда Турства гнусна / пригнала ме мач носити, / с њим слободу отачаства / до посљедње капи крви / од турскога јарма бранит”.¹⁷

„Исламизам” је „безаконом силе” узео српско царство и државу. Од тада је српско храбро племе на себе узело јарам ропства, „отад слава и витештво / у мраку се српско сакри / светиње ти отад наше, / и црквене и народње, / азијатска нога згази.”¹⁸

Цихад, као појаву исламске цивилизације на Балкану у време цетињских владика, есхатолошки владика Раде овако ишчитава:

„Све ратнике исиједи
који су се усудили
дићи слабу своју руку
на свечева прапотомка,
правог неба насљедника,
којино је посредственик
међу небом и свијетом,
и којег сабља брани
Селенино плаво царство”.¹⁹

¹⁴ Ф. Бродел, *Сјиси о иџторији*, Београд, 1992.

¹⁵ Петар II Петровић Његош, *Слободијада*, н. д., 21.

¹⁶ Исто, 18.

¹⁷ Исто, 21.

¹⁸ Исто, 20.

¹⁹ Исто, 18.

Разумевање важности духовних сила историје захтева елаборацију филозофије историје Јакоба Буркхарта (19. в.), који кандидује три основне „потенције” историје за истраживање и разматрање: државу, религију и културу, и њихово узајамно дејство. За Буркхарта цео посао је у функцији каузалитета: „ако историја треба да нам макар и најмањим делом помогне да решимо велику и тешку загонетку живота”.²⁰ По њему су три наведене потенције историје крајње хетерогене и не могу се координирати. Држава и религија су израз политичке и метафизичке потребе, и оне „претендују бар за одговарајући народ, па чак и за свет, на универзалном важењу”. За Буркхарта, Религија је израз „неразорљиве метафизичке потребе људске природе”.

Јакоб Буркхарт је сматрао да се постављању питања наше конструкције о почетку и пореклу државе уопште, пред филозофијом историје отвара амбис, а којих је он размера, најбоље се види у формулисању питања која треба разрешити, а која он формулише овако: „Како неки народ постаје народ и како се развија у државу? Које су порођајне кризе? Где се налази граница политичког развитка почев од које можемо говорити о држави?”²¹

Црногорска теократија подразумева византијско хришћанско наслеђе, а византијско наслеђе носи у себи есхатолошку поруку. Протојереј Џон Мајендорф, један од данас водећих православних теолога у свету, каже да је византијска држава „служила као историјски оквир традицији у којој се одржао есхатолошки карактер хришћанства”.²²

Есхатолошко биће српског народа је од оних, који данас немају знања о византијској хришћанској традицији, односно православној, доживело крајем 20. века ругања, што није ни од атеиста средином истог века. А управо исти заговарају имитаторске идеје Фукојамине о „крају историје”, иако се дубљом анализом ове конструкције јасно може закључити да је она произведена као теоретски хибрид, пре бисмо могли казати тумор, из православног богословља о крају „живе историје”, и његовог есхатолошког порекла. При томе нужно се подсетити, да су по византијском богословљу догађаји прошлости: крст, смрт, гроб, васкресење и узнесење. И да то нема ама баш никакве везе са англосаксонском парадигмом о „крају историје”.

Византијска хришћанска мисао се бави по Мајендорфу човековом судбином и судбином свега створеног „у односу на крај”. Есхатологија се бави и проблемом самог краја као динамичног стања човека и свега створеног, а циљ створеног бића је динамични успон љубави, који нема краја, јер је Божије трансцендентално биће неисцрпно и, стога, увек садржи нове подстицаје које треба открити путем јединства љубави. Есхатолошко стање није само реалност будућности већ садашњи доживљај, који је доступан у Хри-

²⁰ Ј. Буркхарт, *Разматрање о свешћској историји*, Београд, 1996, 16.

²¹ Исто, 36.

²² Џ. Мајендорф, *Византијско богословље*, Крагујевац, 1985, 218.

сту даром Духа. Целокупно предање источне монашке духовности је засновано на премиси да хришћани у овом животу могу да доживе визију Бога и реалност „обожења”. Ова „већ остварена” есхатологија објашњава зашто византијском хришћанству недостаје осјећај директне одговорности за историју као такву. Уколико и признаје ту одговорност, оно се ослања на такве институције које може да образује само историја, посебно на хришћанску империју, па услед тога хришћанска држава и Црква преузимају одговорност за друштво у целини. Динамички покрет, који карактерише нови род људски у Христу за који је Црква одговорна, није историјски покрет, него мистични раст у Богу, познат једино светитељима. Покрет се свакако дешава у историји и може, до извесног степена, да утиче на историјски процес, али суштински не припада историји, јер он подразумева крај историје. То је, заиста, покрет природе и природног човека, али природни људски род – онакав каквог је Бог првобитно замислио и створио – претпоставља заједничарство са Богом, слободу од света, господарење над свим створеним па и над историјом. Он, стога, мора да буде независан од онога што свет подразумева под историјом”.²³

У *Слободијади* владика Раде каже:

„Што је више турске војске,
то је наша виша слава;
јер, ако је добијемо,
с тијем ћемо бесамртну
и вјечиту славу добит;
ако л’ она нас добије,
ми сви од ње на мегдану
изгинемо, крв проспемо, –
опет њојзи славе нема
што са мноштвом мање доби,
него ћемо славе в’јенце
ми понести у гроб собом”.²⁴

Узимајући у обзир есхатологију, свакако и Његошева жеља, жеља владике Рада да му гроб буде на Ловћену захтева нову интерпретацију, далеко сложенију од оне на коју смо навикли и која је усвојена.

Пренебрегавањем значаја и присуства византијске хришћанске традиције у црногорском историјском бићу времена Петровића, одузима му се суштинска одлика, али у исто време Црногорцима одузима идентитет српског народа. То је, пак, за будућност најпогубнији фалсификат убачен у вошинг

²³ Исто, 267-268.

²⁴ Петар II Петровић Његош, *Слободијада*, н. д., 22.

историјске свести. Управо су један други вошинг у прошлости, и у време Петровића, исламизација, као и каснији атеизам 20. века, довели до губљења идентитета једног дела српског народног корпуса, и трагања и лутања затим скупина становништва у савременом добу у потрази за новим идентитетом. При томе се у овом новом тражењу идентитета улази неминовно и у есхатолошке проблеме, јер се одустајањем од православне есхатологије, губи и брише у историјској свести и „живој историји” византијско богословље као такво, а то значи и есхатолошка пројекција, тј. космогонијска и космологијска, о чему је већ разматрано у овом тексту.

Овде је нужно поставити веома озбиљно и тешко питање, а оно гласи: Зашто је владика Раде сматрао да се борба против ратничког ислама, кога су представници као стварна историјска сила били Турци у време Петровића, дакле, зашто се борба мора водити „до последње капи крви”? Глобалистички рационализам краја 20. века је овај захтев не само обесмислио, назвао га чак и геноцидним. У неким случајевима извргнуо је руглу призивање есхатолошких сила „живе историје” српског народа у одбрани од носиоца савременог светског „дихада”. Ругало се Србима као „небеском народу”.

Одговор, за оне који су упућени у византијско богословље је, међутим, морално и свакако другачије јасан, јасан са становишта одбране „живе историје” моћима есхатологије и космичких сила, који су у својим природним одликама субституција за енергију. У византијској духовности, човек је створен слободан, слобода је Богом дата, а мистерија слободе се посматра као дар Светог Духа, који је дат сваком хришћанину на крштењу, и оно га чини потпуно одговорним чланом Тела Христовог.²⁵ Џон Мајендорф види питање слободе као „аутентичну слободу у Христу”. Човекову слободу чак ни физичка смрт не може да уништи.²⁶ Зато могу Црногорци, како наводимо напред у *Слободијади* владике Рада „славе вјенац понести у гроб собом”. Човек није само „душа”, већ је психосоматска целина, која је без тела непотпуна.²⁷

Ако се у виду имају ова знања, онда се сасвим другачије, есхатолошки, тумачи и ишчитава слободни дух српског народа, и захтев владике Рада и осталих цетињских владика из породице Петровић-Његуш да се за слободу отаџбине, њену веру и име бори до „последње капи крви”, тј. до краја „живе историје”. Ради се о одбрани космичког идентитета српског народа, тј. Црногораца. „Крв” идентификује „живу историју”. Одлучност крајњег жртвовања овоземаљског живота у сукобу са исламом произлази из есхатолошке природе поимања „живе историје” у византијском богословљу. Зато владика Раде и може да каже историјски аутентично:

²⁵ Џ. Мајендорф, н. д., 276.

²⁶ Исто, 272.

²⁷ Исто, 268.

„Ми готови сви стојимо
ђе нам речеш крв пролити;
за слободу отачаства,
сви волимо погинути
но ње име изгубити”.²⁸

И на истом месту:

„Тада Данил, све војводе
и остали сви војници
даше жртву непорочну
од чистог срца к небу,
па се храбра војска диже,
пет хиљада витезова,
све дружине Леонида, –
или своје отачаство
од аждаје ненасите
одбранити, сачувати,
ил’ посљедњу капљу крви
на олтар му жртве дати”.²⁹

У сукобу две велике конфесије и цивилизације на Балкану отвара се једна од распуклина амбиса људског постојања, и краја „живе историје” на овој планети. У таквој ситуацији владика Раде је близак Хантингтоновим схватањима данас. Он је исламски „дихад” окарактерисао као „мрачну глупост азијатску”, а његове инспираторе идентификује међу „жрецима Меке”. Због „Мрачне глупости азијатске” („мрак” се ичштава као пакао, или да потиче од Сатане) по владици Раду десило се да је Азија, која је била колевка људске цивилизације, где је „светлост истицала”, где „извире чиста река” учења „мирног Христа” (насупротив ратујућем исламу), постала „робиња глупог Турства”.³⁰ Ако би се владика Раде посматрао као историчар, онда би се дало закључити да су исламски дихад произвели и употребили Турци за своја освајања у координацији са врхом исламског свештенства у Меки.

Због ратујућег исламског дихада Црногорци су се суочили, па онда и цетињске владике, са геноцидом као појавом, који је произвео да је у историји Црне Горе „крв лила као вода”. Описујући страшни геноцидни злочин, који је Њуприлићева војска уз благослов и сарадњу Млетака извршила над Црногорцима, када је по сведочењу владике Рада заклано седам стотина

²⁸ Петар II Петровић Његош, *Слободијада*, н. д., 22-23.

²⁹ Исто, 23.

³⁰ Исто, 10.

мушке деце, а заповест је била да се свако мушко дете закоље, дакле произведе крај „живе историје” Црногораца, Владика каже да је почела да „виче крв”:

„Поче права крв дјетињска,
по држави турској викат,
и на освет дозивати
Црногорску храбру мишцу
и потомке неутрудне”.³¹

Невероватан је број пута, колико је владика Раде употребио у свом спеву реч „крв”, заправо је она викала из књиге према мени тога јутра на Зети, и зато сам морала да решим мистерију њену онтолошку. А, можда испод ње лежи још један есхатолошки слој који данас мени није доступан.

Dr Smiljana ĐUROVIĆ

IS MODERN HISTORICAL SCIENCE CAPABLE OF ASCERTAINING THE TRUTHS
CONCERNING THE DRIVING FORCES OF „LIVE” HISTORY OF THE TIME
OF PETROVICH-NJEGOSH DYNASTY

Summary

The paper deals, from the point of view of the philosophy of history, with the abilities of the modern historical science to recognise the driving forces, and their strength, of the „live” history of the time when Montenegro was ruled by Petrovich-Njegosh dynasty. Connected with this is the question of starting historiographic investigations within the field of *spirituality*. The problem has been tackled at the level of the entire history, shifted further and deeper from the conventional methodological pattern, within the province of, so far, historiographically not elaborated eschatology.

The analysis shows: 1) The existence of an extensive knowledge about the history of Petrovich – Njegosh dynasty, as well as capacious historiography of political history, with the latest insights in the fields of analysis and synthesis. 2) The availability of numerous interdisciplinary results in the field of the history of literature, as an important substitute for spirituality in the tradition of people; partly of philosophy, particularly in the case of spiritual aspect of Bishop Rade’s literary work. 3) Historiography has neither insight in nor contact with the results of the studies performed within the history of church by theological circles of the Greek Orthodox Church, especially those at the level of the philosophy of history and theology, i. e. the relationship of „live” history and eschatology. It is in this particular field that

³¹ Исто, 63.

historiography needs an interaction due to the theocratic character of the „real” history of the period of the Petroviches rule, thus the emphasis should be the investigation of dominant powers of the history of the time pertaining to the struggle of the people for survival. They have their differences within spirituality, as a basic historical elaboration.

The horizontal conflict of the dominant forces of history is distributed in this historical space along the line: Islam–Orthodoxy–Catholicism.

By introducing the term „live history” („živa istorija”) the interaction of eschatological aspect of history of people under theocratic rule of the Petroviches dynasty has been elaborated. The sample implied the historical facts of spiritual provenience buried within the being of the people, and elaborated in the spiritual heritage of the Petroviches dynasty.

